

הלכות ליל הסדר

ה' שולח את משה להושיע את עם ישראל, ומשתמש בארבעה פעלים שונים המבטאים שלבים שונים של הגאולה:
 "והוצאתי אתכם... והצלתי אתכם... וגאלתי אתכם... ולקחתי אתכם..."
 מכיוון שהתורה מציינת ארבע לשונות של גאולה, קבעו חז"ל שתיית ארבע כוסות יין.

כמו כן, התורה מדברת על ארבעה בנים השואלים את אביהם מדוע חוגגים את הפסח:
 "והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם..."
 "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר..."
 "והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת..."
 "כי ישאלך בנך מחר לאמר..."

ומכיוון שהתורה שמה דגש גדול על שיחת האבות עם הבנים השונים, לכן חז"ל קבעו את מרכז ליל הסדר בסיפור יציאת מצרים של ההורים לילדיהם, "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים – הרי זה משובח".

בעניין ליל הסדר והלכותיו ישנן מחלוקות ומנהגים רבים מאוד.

אנחנו נלמד את הבסיס ההלכתי העיקרי,

וכל בת תנהג כמנהג משפחתה, לקולה או לחומרה.

קדק

פותחים את ליל הסדר בשתיית הכוס הראשונה.

מה שותים? לכתחילה עדיף לשתות יין אדום, אולם ניתן לצאת ידי חובה גם במיץ ענבים.

כמה שותים? הכוס צריכה להכיל לפחות 86 מ"ל יין (ניתן למדוד את הכוס לפני החג בעזרת בקבוק של תינוקות),
 וצריך לשתות לפחות את רוב הכוס – 44 מ"ל.

איך שותים? הגברים שותים את היין בהסבה (-בהישענות) לצד שמאל.

לגבי הסבת נשים – יש מחלוקת פוסקים ומנהגים האם גם הן מסיבות או לא, וכל אחת תנהג כמנהג משפחתה.

ורחף

לפני אכילת הכרפס יש ליטול ידיים ללא ברכה, משום שלפני כל אכילת ירק הטבול במשקה יש ליטול ידיים.

כרפס

חכמים תקנו לאכול כרפס (- ירק) בתחילת ליל הסדר, כדי שהילדים ישאלו מדוע אוכלים אותו, והתשובה לילדים תהיה פתיחה לסיפור יציאת מצרים. (כמו שלמדנו בהקדמה, שחז"ל בנו את הסדר על בסיס ההסברה של ההורים לילדיהם)
 יש המסבירים שמטרת הכרפס היא לפתוח את התיאבון, כמו שהיה נהוג בזמנם ונהוג גם היום, שבתחילת כל אירוע חשוב (חתונה, בת מצוה וכו') יש כיבוד קל של מתאבנים ושאר מאכלים לפני הסעודה עצמה, מאכלים שמטרתם לגרות את התיאבון.
 את הכרפס טובלים במי מלח, מברכים "בורא פרי האדמה", ואוכלים פחות מכזית, (כדי שלא יצטרכו לברך ברכה אחרונה).
 בברכת "בורא פרי האדמה" הזו יש להתכוון גם על המרור שנאכל בהמשך הלילה.

לפני עורך הסדר ישנן שלוש מצות. שתיים הוא משאיר שלמות בשביל "לחם משנה" בתחילת הסעודה, ואת המצה האמצעית עורך הסדר חוצה לשני חלקים. את החלק הקטן הוא משאיר בין המצות השלמות, ואת החלק הגדול הוא עוטף ואורז, זכר למה שהיה ביציאת מצרים – "משארותם צרורות בשמלותם על שכמם".

ישנם מנהגים שונים מה לעשות עם ה"אפיקומן", משפחה ומשפחה כמנהגה הטוב והישר. כתבו הפוסקים שגם אלו הנוהגים שהילדים "גונבים" את האפיקומן, אין זו גניבה או גזל, ואין בעיה חינוכית בדבר, משום שכולם יודעים שזהו משחק שמטרתו לשמור על ערנות הילדים הקטנים עד שעות הלילה המאוחרות בהן ה"סדר" מסתיים.

אחד החלקים המרכזיים של ליל הסדר הוא ה"מגיד" – סיפור יציאת מצרים. (בנוסף לארבעת הכוסות ולעניינים הקשורים באכילת המצה, המרור והסעודה) מצוות עשה מהתורה לספר ביציאת מצרים, שנאמר "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים", דורשים חז"ל "בעבור זה" – בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, דהיינו בליל הסדר. כל המרבה לספר וללמד דברים הקשורים ליציאת מצרים – הרי זה משובח, ולכן נהגו להוסיף פירושים וסיפורים מעבר למה שמופיע בהגדה, כל משפחה כמנהגה.

עיקר מצוות הלילה היא שהילדים ישאלו - "והיה כי ישאלך בנך", וההורים יענו לילדיהם - "והגדת לבנך",

לכן טוב תעשנה הבנות שלפני ליל הסדר תחשובנה על שאלות מעניינות להורים,

וכך ליל הסדר יהפוך לדין משפחתי מרתק ומעניין.

כמה הערות הלכתיות על ה"מגיד":

א. חז"ל תיקנו את נוסח ההגדה כמינימום המחייב כל איש ואישה, לכן גם אם קשה להתרכז כל כך הרבה זמן, צריך להשתדל ולהתאמץ ככל האפשר להקשיב וליטול חלק בלימוד של ה"מגיד".

ב. אחרי הקטע "והיא שעמדה" מופיע קטע ארוך, שבו בעל ההגדה מצטט פסוק שלם, ואחר כך דורש כל מילה בנפרד. (כגון: "ארמי אובד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב".

"וירד מצרימה" – אנוס...

"במתי מעט" – כמו שנאמר...

"ויהי שם לגוי" – מלמד שהיו ישראל... וכו').

צורת הדרשה הזו חוזרת כמה פעמים: ציטוט פסוק והסברו מילה אחר מילה, ציטוט פסוק והסברו מילה אחר מילה.

ג. כשאומרים את המילים "דם, ואש, ותימרות עשן" וכשאומרים את עשרת המכות, שופכים לצלחת מעט יין מהכוס המונחת לפני כל אחד ואחת.

יש הנוהגים לשפוך מהכוס על ידי הטייתה, יש הנוהגים להשתמש בכפית, יש הנוהגים להשתמש באצבע, יש הנוהגים בזרת, וכו', כל בת תעשה כמנהג משפחתה.

ד. חשוב מאוד לשים לב לדברי רבן שמעון בן גמליאל בהגדה:

"כל מי שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח – לא יצא ידי חובתו! ואלו הם: פסח, מצה, ומרור",

לכן כל בת חייבת לומר בעצמה את המילים האלו כשמגיעים לקטע זה (לקראת סוף ה"מגיד").

ה. בסוף ה"מגיד" אומרים את החצי הראשון של ההלל (חציו השני נאמר אחרי הסעודה), לאחר מכן מברכים את ברכת הגאולה בשמחה ובקול, ושותים את הכוס השניה מארבעת הכוסות.

מנהג האשכנזים: מברכים "בורא פרי הגפן" על כל אחת מארבעת הכוסות.

מנהג הספרדים: מברכים "בורא פרי הגפן" על הכוס הראשונה והשלישית, ולא מברכים על הכוס השניה והרביעית.

רחצה

נטילים ידיים לקראת אכילת המצה, ומברכים "על נטילת ידיים".

אוזיא מצה

אחת ממצוות הלילה היא אכילת מצה, שנאמר "בארבעה עשר יום לחודש בערב, תאכלו מצות".
איזו מצה אוכלים? – עורך הסדר מברך "המוציא לחם מן הארץ" כאשר הוא מחזיק בידו את שתי המצות השלמות שלפניו ואת המצה השבורה שביניהן, לאחר הברכה הוא עוזב את המצה התחתונה (אותה אוכלים ב"כורך") ומהמצה השלמה העליונה ומהמצה השבורה הוא מחלק כזית לכל אחד מבני הבית לאכילת המצה.

כשיש הרבה אנשים, ניתן לקחת מצות רגילות כדי שיהיה לכל אחד כזית + חתיכה קטנה מהמצה של עורך הסדר.

כמה אוכלים? – יש לאכול כזית מצה.

ישנה מחלוקת גדולה בין הפוסקים כמה זה "כזית" ביחס למצות המצויות בדורנו:

המקילים אומרים שליש מצה, והמחמירים האומרים מצה שלמה.

בת שקשה לה לאכול מצה יכולה להקל ולאכול שליש מצה בלבד בכל אחת מאכילות המצווה.

מי אוכל? – המצווה מוטלת הן על הגברים והן על הנשים, מעל בר/בת מצוה.

איך אוכלים? – הגברים צריכים לאכול את המצה בהסבה על צד שמאל (אם לא הסבו – לא יצאו ידי חובה וצריכים לאכול פעם נוספת ללא ברכה) יש מחלוקת פוסקים ומנהגים האם נשים צריכות להסב באכילת המצה (אותה מחלוקת שראינו לגבי שתיית היין) וכל בת תעשה כמנהג משפחתה.

כמה זמן לוקחת האכילה? – את כל ה"כזיתים" (מצה, מרור, כורך ואפיקומן) יש לאכול בפרק זמן מוגבל: "כדי אכילת פרס".

גם כאן ישנן דעות רבות בכמה דקות מדובר, הפוסקים מדברים על פרק זמן בין 2 דקות ל-9 דקות.

להלכה יש לאכול את המצה בנחת כדי לא להיחנק, אולם לא באיטיות מוגזמת. הדבר החשוב ביותר הוא אכילה רצופה ללא דיבורים או התעסקויות אחרות באמצע. (אכילה כזו לוקחת דקות ספורות בלבד)

מה מברכים? – מברכים שתי ברכות "המוציא לחם מן הארץ", "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על אכילת מצה".

מתי מדברים ומחליפים חוויות? – אסור לדבר מברכת "המוציא" של אכילת המצה עד סוף אכילת ה"כורך". שהרי ברכת "על אכילת מצה" פוטרת גם את המצה של ה"כורך". את החוויות יש לשמור לסוף.

מרור

אומרת התורה על קרבן פסח "ואכלו את הבשר בלילה הזה, צלי אש ומצות, על מרורים יאכלוהו", דהיינו – יש לאכול את קרבן פסח יחד עם מרור. לצערנו הרב בית המקדש חרב ואי אפשר לקיים את המצווה כפי שהיא מופיעה בתורה, אולם תקנו חכמי התנאים שחיו אחרי חורבן בית המקדש לאכול כזית מרור, כדי לזכור את האכילה עם הקורבן.

מי אוכל מרור? גם גברים וגם נשים חייבים באכילת מרור.

כמה אוכלים? יש מחלוקת בין הפוסקים: 19.2 - 28.8 גרם

איך אוכלים? טובלים את המרור בחרוסת, ואחר כך מנערים את המרור מהחרוסת.

מברכים "על אכילת מרור".

אוכלים את המרור בישיבה רגילה ולא בהסבה. (שהרי המרור הוא זכר לשעבוד במצרים, וישיבה בהסבה היא

דרך חרות ומסמלת את הפסקת השעבוד והיציאה ממצרים).

בברכת "על אכילת מרור" יש להתכוון גם על אכילת המרור ב"כורך", ולכן עדיין אסור לדבר.

כורך

עורך הסדר לוקח את המצה השלישית שנשארה לו, ומחלק לכל אחד מבני המשפחה כזית מצה וכזית מרור, כשהמרור נמצא ב"סנדוויץ'" בין שני חלקי המצה.

לפני תחילת האכילה אומרים "זכר למקדש כהלל..." ואוכלים בהסבה, לפי כל פרטי הדין שראינו באכילת "מוציא מצה".
לאחר אכילה זו ניתן לדבר ולפטפט סופסוף.

עוף אורק

- אוכלים סעודת חג טעימה ודשנה. בסעודה צריך לשים לב לשני דברים הקשורים באכילת האפיקומן:
- לסיים את הארוחה מספיק מוקדם, כי לכתחילה יש לסיים את אכילת האפיקומן לפני חצות הלילה. (בדיעבד, ניתן לאכול גם לאחר חצות)
 - צריך להיזהר לא לשבוע מדי, כדי שאכילת האפיקומן לא תהיה אכילה גסה, עם "בטן מפוצצת".

צפון

אכילת האפיקומן.
לוקחים מהמצה שהפרישו בתחילת הערב ב"יחץ" כזית מצה, ואוכלים בהסבה, לפי כל פרטי הדין שראינו באכילת "מוציא מצה".
אסור לאכול כלום אחרי האפיקומן עד למחרת בבוקר, כדי שישאר בפה טעם האפיקומן. (שתית מים מותרת)

כרך

לפני ברכת המזון עם "יעלה ויבוא" מוזגים את הכוס השלישית.
לאחר ברכת המזון מברכים "בורא פרי הגפן" ושותים את הכוס השלישית בהסבה. (הגברים, והנשים כפי המנהג, כנ"ל)

הלל

מוזגים כוס רביעית, מסיימים את חציו השני של ההלל (חציו הראשון נאמר לפני הסעודה), ומוסיפים עוד מזמורים והילולים לה', כפי שמופיע בהגדות.
בסוף ה"הלל" שותים את הכוס הרביעית בהסבה. (הגברים, והנשים כפי המנהג, כנ"ל)
בשלושת כוסות היין הראשונות ניתן לשתות את רוב הכוס, ולא חייבים לסיימה, אולם בכוס הרביעית יש להקפיד לשתות לפחות רביעית (כמפורט לעיל ב"קדש").
מברכים ברכה אחרונה על היין.

נרצה

מוסיפים פיוטי שבח והודאה לה', כמופיע בהגדות השונות, משפחה ומשפחה כמנהגה.